

25 jaar christelijk-sociale Europapolitiek

Geloven in Europa?

In de afgelopen 25 jaar is de ChristenUnie op Europees niveau diverse allianties aangegaan. Met een beperkt zetelaantal in het Europees Parlement is het belangrijk om de krachten te bundelen met gelijkgezinden. Maar dat valt in Europa nog niet mee: het christelijk-sociale profiel van de ChristenUnie kent eigenlijk geen Europese equivalent. De laatste verkiezingen voor het Europees Parlement leverden een teleurstellend resultaat op: de ChristenUnie verloor haar zetel. In welk spanningsveld opereert de ChristenUnie in een Europa dat van crisis naar crisis struikelend overeind blijft? Hoe heeft de Europapolitiek van de ChristenUnie zich ontwikkeld ten aanzien van de verdieping, verbreding en uitbreiding van de EU? Trineke Palm schetst de ontwikkeling van de Europapolitiek van de ChristenUnie en werkt de gedachte van publieke gerechtigheid uit voor de toekomst van de ChristenUnie in Europa.

Door Trineke Palm

Introductie | De afgelopen 25 jaar vormden een turbulente periode in de Europese politiek. Crises stuwen Europese integratie voorwaarts, zo is een bekende uitspraak van Jean Monnet, één van de grondleggers van de Europese Kolen- en Staal Gemeenschap (EGKS). De institutionele vormgeving van de EU reflecteert deze rijke en weerbarstige geschiedenis.¹ De ChristenUnie had zich steeds tot deze ontwikkelingen te verhouden: tot de invoering van de euro in 2002 en de eurocrisis tien jaar later, tot de Europese Grondwet in 2005 en het Verdrag van Lissabon in 2007, en tot de toetreding van dertien lidstaten en het vertrek van het Verenigd Koninkrijk in 2020. Opnieuw staat Europa op een kruispunt. De Russische invasie van Oekraïne en de opstelling van de nieuwe Trump-regering stelt het vraagstuk van verdieping, verbreding en uitbreiding van de EU wederom op scherp.

In dit artikel belicht ik de ontwikkeling van de Europapolitiek van de ChristenUnie langs deze drie lijnen: verdieping gaat over verdergaande integratie van besluitvorming (bijvoorbeeld meerderheidsbesluitvorming in plaats van unanimiteit), verbreding gaat over de beleidsterreinen die op de Europese agenda staan (bijvoorbeeld defensie en volksgezondheid) en uitbreiding gaat over het al dan niet toelaten van nieuwe lidstaten. Ook schets ik de unieke, maar soms ook eenzame, positie van de ChristenUnie in het Europese partijlandschap. Ten slotte werkt ik één van de centrale begrippen van christelijk-sociale politiek, publieke gerechtigheid, uit als richting voor een standvastige, geloofwaardige Europakoers. Dit geeft kaders voor een herkenbare christelijk-sociale Europapolitiek in zowel het nationale als Europese Parlement én voor het gesprek over toekomstige samenwerkingsverbanden.

AUTEUR
Dr. Trineke Palm is directeur van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Van hard naar zacht euroscepticisme | De voorgangers van de ChristenUnie, de RPF en het GPV, waren uitgesproken eurosceptisch. Ze verzetten zich tegen katholiek imperialisme, tegen de Euro en tegen Europese verdragen die verdere integratie bevorderden. In de jaren 90 verschuift de principiële oppositie ‘schoorvoetend’ naar meer zacht euroscepticisme: de aanpak van grensoverschrijdende economische problemen en de zorg voor Gods schepping mogen niet door een nationaal veto worden belemmerd (zie *kader 1* voor het verschil tussen hard en zacht euroscepticisme).²

Kader 1 – Uitgelicht: euroscepticisme

In de wetenschappelijke literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen harde en zachte eurosceptis.³ Bij harde eurosceptis gaat het om principiële oppositie tegen de EU. Een pleidooi voor een Nexit is een vorm van harde eurosceptis. Zachte eurosceptis kent verschillende uitingsvormen. Ze kan zich richten op de institutionele vormgeving van de EU (bijvoorbeeld over de vraag hoe meerderheidsbesluitvorming nationale soevereiniteit ondermijnt) en op specifieke beleidsuitkomsten (bijvoorbeeld hoe neoliberale EU-wetgeving nationale sociale zekerheid ondermijnt). Naast verschillen in het type Europakritiek, is er ook verschil in de mate waarin de partij zich erop profileert en het belang ervan voor de eigen achterban en kiezers (*saliency*).

Wat betreft *uitbreiding* stond de ChristenUnie niet negatief tegenover de 'bigbanguitbreiding' in 2004, waarbij tien voormalige Sovjetstaten uit Midden- en Oost-Europa toetraden tot de EU.⁴ Wél spreekt de ChristenUnie zich consequent uit tegen eventuele toetreding door Turkije, vanwege geografische, historische en culturele redenen. Ook wijst de ChristenUnie op de instabiele Turkse staatsinstellingen, de preciaire positie van de kleine christelijke minderheid, het conflict met de Koerden en Cyprus als een *no go* voor EU-lidmaatschap. In 2016 lanceerde de ChristenUnie een petitie tegen visumvrij reizen van Turkse burgers naar de EU, die door ruim 24.000 mensen werd ondertekend. Bij het referendum over het associatieverdrag van de EU met Oekraïne in datzelfde jaar sprak de ChristenUnie zich uit vóór het associatieverdrag en tégen EU-lidmaatschap. Na de Russische invasie veranderde de ChristenUnie haar positie op dit dossier. De belofte van uitbreiding naar de westelijke Balkan wordt weliswaar erkend, maar uit de verkiezingsprogramma's spreekt vooral

zorg over het gebrek aan hervormingen op het gebied van rechtsstaat, justitie, corruptie, georganiseerde misdaad, sociaaleconomische ontwikkeling en etnische spanningen.

Als het gaat om de beleidsmatige focus, en eventuele *verbreding*, van de EU-agenda, heeft de ChristenUnie zich altijd hard gemaakt voor milieu, visserij, migratie, mensenhandel en terrorismebestrijding. Het belangrijkste uitgangspunt hierbij is dat het gaat om 'grensoverschrijdende' vraagstukken. Zo ziet de ChristenUnie een belangrijke rol weggelegd voor de EU in het reguleren van BigTech. Hoewel gezondheidszorg in principe wordt gezien als een nationale aangelegenheid, heeft de coronapandemie laten zien dat er wel degelijk grensoverschrijdende aspecten aan gezondheidszorg kunnen zitten en dat gezamenlijke inkoop van medicijnen en vaccins geboden is (dit raakt aan de marktcompetentie van de Europese Commissie). Ook ten aanzien van sociaal beleid en defensie is er een verschuiving waar te nemen. Vanuit het belang dat wordt gehecht

aan subsidiariteit, volgt een positieve waardering van de rol van regio's in de EU.

Ten slotte, met betrekking tot de institutionele vormgeving en *verdieping* van de integratie van EU-besluitvorming, heeft de ChristenUnie altijd de nadruk gelegd op subsidiariteit en soevereiniteit. Er is een kritische grondhouding ten aanzien van de 'verstatelijking' van de EU. Hoewel wordt gehecht aan de democratische legitimiteit van EU-besluitvorming, is de ChristenUnie beducht voor het versterken van de rol van het Europees Parlement als het gaat om Spitzenkandidaten en het initiatiefrecht.

Uitgelicht: agendabepalende

Europakritiek | De ChristenUnie heeft zich in de Tweede Kamer weinig geprofileerd op Europese vraagstukken (met het kleine zetelaantal delfde de commissie Europese Zaken regelmatig het onderspit als het op aanwezigheid aankwam), maar er zijn twee momenten waarop de ChristenUnie agendabepalend was op Europese dossiers.

Ten eerste, in 2005 voerde André Rouvoet een neecampagne tegen de Europese Grondwet aan. Zijn 'gefundeerde kritische toon' sloeg aan: 'Europa oké, deze Grondwet: nee.'⁵ De toenemende democratische controle door het Europees Parlement, de subsidiariteitstoets, openbaarheid van Raadsvergaderingen en een exit-provisie werden positief beoordeeld. Maar richting de eigen achterban werd benadrukt dat een verwijzing naar de christelijke traditie ontbrak. Daarnaast werd meer institutionele kritiek geuit: de invloed van Nederland zou afnemen,

'vooral als Turkije erbij komt' en met een EU-president en Europese Minister van Buitenlandse Zaken 'dreigt Europa een superstaat te worden.'⁶ De stevige neecampagne werd niet gedeeld door enkele GPV-kopstukken: theoloog Jochem Douma, oud-senator Jurn de Vries en voormalig partijleider Kars Veling gaven aan voor de Europese Grondwet te zullen stemmen.⁷ Twee jaar later stemde de ChristenUnie, inmiddels regeringspartij in Balkenende IV, voor het Verdrag van Lissabon dat qua inhoud grotendeels overeenkwam met de Europese Grondwet, maar was ontdaan van enkele grondwettelijke elementen.

Ten tweede, tijdens de eurocrisis in 2012 wilde de ChristenUnie het debat over de toekomst van de euro openbreken. In opdracht van het Wetenschappelijk Instituut zette Johan Graafland verschillende opties voor de toekomst van de euro naast elkaar.⁸ Zowel de optie van het opsplitsen van de euro in een noordelijke (neuro) en zuidelijke (zeuro) munt als een goed doordacht vertrek van Griekenland werden hierin verkend. Het is een duidelijk voorbeeld van constructieve beleidskritiek die erop is gericht de geloofwaardigheid van de EU te versterken.

De zoektocht naar bondgenoten

Tot de verkiezingen van 2024 had de ChristenUnie samen met de SGP twee zetels in het Europees Parlement (zie *kader 2*). Op een totaal van meer dan 700 zetels is dat niet veel. Om het christelijke politieke geluid krachtiger in Europa te laten klinken nam de ChristenUnie samen met de Hongaarse MDF het initiatief tot oprichting van de *European*

*Christian Political Movement (ECPM).*⁹

Met een maximale omvang van zes Europarlementariërs was de ECPM te klein om een eigen politieke fractie in het Europees Parlement te vormen.¹⁰ Dus na iedere verkiezing moest besloten worden bij welke politieke fractie in het Europees Parlement de leden van ECPM zich zouden aansluiten. Dit is belangrijk, want de politieke fractie bepaalt de commissies waarvan je lid bent en de daarbij behorende rapporteurschappen die je toegekend krijgt. Een rapporteur is de penvoerder en voortrekker van de bespreking en appreciatie van EU-wetgeving in het Europees Parlement.

Maar het valt nog niet mee om een fractie te vinden in het Europees Parlement die aansluit bij de christelijk-sociale uitgangspunten van de ChristenUnie. Veel christelijke partijen in andere Europese landen en de SGP, vertalen zorg voor het leven vooral in verzet tegen abortus en euthanasie en geven zorg voor de schepping en een menswaardige behandeling van migranten geen prioriteit en zijn economisch erg liberaal. Bij niet-christelijke partijen is het vaak precies andersom.

De keuze voor de politieke fractie leidde in de ChristenUnie regelmatig tot discussie. Ook bracht het belangrijke verschillen met de SGP aan het licht. Het

ledencongres bijvoorbeeld riep Hans Blokland in 2004 op om zijn deelname aan een politieke fractie met o.a. UKIP, de conservatieve rooms-katholieke Liga Polskich Rodzin en het Italiaanse Lega Nord, 'ernstig te heroverwegen.'¹¹ In 2009 stapte zijn opvolger Peter van Dalen over naar de door de Britse conservatieven gedomineerde eurokritische groep van conservatieven en hervormers (ECR). In 2019 vertrok Van Dalen uit deze groep vanwege de toelating van Forum voor Democratie. Hij sloot zich aan bij de grootste Europese fractie, de meer pro-Europese, christendemocratische Europese Volkspartij (EVP), met onder meer het CDA en de Duitse christendemocraten. De SGP bleef bij de ECR, die, sinds het vertrek van de Britten uit de EU, wordt aangevoerd door de conservatief-nationalistische Poolse PiS-partij.

Sinds de ChristenUnie en SGP in verschillende fracties zitten, zijn de verschillen in stemgedrag toegenomen. In een op de vier gevallen stemden de Europarlementariërs verschillend (in de voorafgaande periode was dat nog geen 10%). Zij stemden daarmee meer in lijn met hun eigen fractie dan met elkaar.¹² Enkele opvallende verschillen zijn de steun van Van Dalen vóór Commissie Van der Leyen I en het starten van een strafprocedure tegen Polen en Hongarije

Kader 2 – Europarlementariërs van de ChristenUnie

- Rijk van Dam (1997-2004): transport
- Hans Blokland (1994-2009): milieu & transport
- Peter van Dalen (2009-2023): visserij & binnenvaart, geloofsvrijheid
- Anja Haga (2023/24): geloofsvrijheid, duurzaamheid en migratie

voor het schenden van democratische en rechtsstatelijke afspraken – in tegenstelling tot de tegenstem van zijn SGP-collega (zie *kader 3*).¹³

Hoewel de ChristenUnie aan de wieg stond van de ECPM, is de verbinding van de ChristenUnie met deze politieke partij minder vanzelfsprekend geworden. Het ideaal om politici uit heel Europa bijeen te brengen om ‘geloof een stem te geven’ blijft pal overeind staan. Maar in de praktijk geeft de ECPM vooral stem aan een eenzijdige rechts-conservatieve opvatting van christelijke politiek – die ver afstaat van politieke positionering van de ChristenUnie op lokaal en nationaal niveau.¹⁵

Publieke gerechtigheid als sleutel voor Europese politiek | De hierboven geschetste verwijdering tussen ChristenUnie en SGP is niet slechts een kwestie van stemgedrag, maar reflecteert een dieperliggend onderscheid dat voortkomt uit het verschil tussen staatkundig-gereformeerde en christelijk-sociale politiek. In 2013 verscheen een diepgravende ‘positief-kritische’ visie op de EU: *In verscheidenheid verenigd*, door Sander Luitwieler.¹⁶

Startend vanuit het idee van de EU als waardengemeenschap, en de erkenning van de EU als overheidslaag, stelt hij het begrip publieke gerechtigheid voor als toetssteen voor EU-besluitvorming.¹⁷ Hiermee weerspreekt deze visie absoluut soevereiniteitsdenken dat leidt tot institutionele eurosceptis én biedt ze een stevige basis voor constructieve, positief-kritische Europapolitiek. Publieke gerechtigheid staat niet tégenover nationale soevereiniteit, maar kadert haar in. Volgens mij is dit de sleutel voor een toekomstbestendige christelijk-sociale Europapolitiek die koersvast is in een tijd van geopolitieke turbulentie en nationaal populisme. Ik werk het idee van publieke gerechtigheid langs drie lijnen uit.

Ten eerste, publieke gerechtigheid als toetssteen van inhoudelijke beleidskeuzes. Bijvoorbeeld, discussies over een toereikend minimumloon kun je afdoen op basis van een soevereiniteitsargument: Europa gaat hier niet over, want het sociale domein is een zaak van de lidstaten. Maar gedacht vanuit publieke gerechtigheid neem je ook mee dat het aanpakken van loondumping een overheidstaak is (een vorm van marktregulering om mensen aan de onderkant van het salarisgebouw

Kader 3 – Stemgedrag ChristenUnie/SGP in Europees Parlement

Een eigen analyse, op basis van dataset VoteWatchEU, van alle final votes in de periode 15-07-2019 tot en met 09-06-2022 laat zien dat beide Europarlementariërs grotendeels vóór de voorgelegde resoluties en/of wetgeving stemden die op steun van de meerderheid konden rekenen (Van Dalen: 80% en Ruissen: 67%).

Sociale Zaken, gender en cultuur & onderwijs zijn terreinen waarover weinig wordt gestemd, maar hierop nemen Van Dalen en Ruissen vaak een minderheidspositie in.¹⁴

*“Ik geloof in een
christelijk-sociale Europapolitiek die
niet nationale soevereiniteit
maar publieke gerechtigheid
voorop stelt.”*

te beschermen en oneerlijke concurrentie aan te pakken). Dan kan het nodig zijn om op Europees niveau politieke actie te ondernemen.

Ten tweede, publieke gerechtigheid als toetssteen voor pluraliteit. De erkenning van eenheid in verscheidenheid is diep geworteld in de christelijk-sociale politieke traditie. Concreet betekent dit een voorkeur voor richtlijnen boven een verordening, maar niet als de verscheidenheid bijdraagt aan onrechtvaardige verschillen en een *race to the bottom*. Om het voorbeeld over het minimumloon te vervolgen: bij een verordening zouden lidstaten verplicht worden tot de vaststelling van een wettelijk minimumloon. Bij een richtlijn, zoals nu het geval is, worden criteria afgesproken aan de hand waarvan lidstaten zélf een toereikend wettelijk minimumloon in nationale wetgeving omzetten. Op deze manier

wordt enerzijds het gezamenlijke belang en het gezamenlijke doel erkend en anderzijds wordt rekening gehouden met de verschillen tussen landen wat betreft arbeidsmarktmodellen en inkomensniveaus.

Ten derde, publieke gerechtigheid als toetssteen voor democratische legitimiteit. De democratische legitimiteit van Europese besluitvorming loopt via twee routes. Enerzijds via de Raad van Ministers, die indirect gelegeitimeerd zijn via de nationale parlementen. Anderzijds, via het Europees Parlement dat een eigen mandaat heeft op basis van directe verkiezingen. Als je vanuit soevereiniteit redeneert staat de handelingsvrijheid van de nationale regering voorop en zie je het Europees Parlement als een bedreiging van zowel de nationale regering als de nationale parlementen. Als je vanuit publieke gerechtigheid redeneert ligt er meer nadruk op het belang van

democratische controle op het niveau waar de beslissingen worden genomen. Dus dan gaat het niet om een strijd tussen nationaal en Europees parlement, maar is het grootste probleem dat er, vooral in tijden van crisis, besluiten op het niveau van regeringsleiders worden genomen waarbij zowel het nationale parlement als het Europees parlement het nakijken hebben.

Reflectie | Een jubileumjaar zonder zetel in Europa, is dat wel reden tot een feestje? Met een bovengemiddelde interesse in Europese politiek valt het mij zwaar dat we de komende vijf jaar niet politiek vertegenwoordigd zijn in het Europees Parlement. Of je nu eurosceptisch bent, eurofiel of daar ergens tussenin: we delen het verlangen om ons ‘gedreven door Gods liefde en Christus’ koningschap’ in te zetten voor de samenleving en het bestuur van ons land. En ook om dat, met iets meer of minder enthousiasme, in de Europese Unie (EU) te doen. Ik hoop dat de schets hierboven motiveert om niet bij de pakken neer te gaan zitten.

Hoewel de verkiezingsuitslag in 2024 anders doet vermoeden, is er wel degelijk draagvlak voor de Europa-standpunten van de ChristenUnie. Het probleem is: in een campagne doen die er niet toe. Voorafgaand aan de verkiezingen voor het Europees Parlement stelde directeur Willem Blanken op basis van de uitkomsten van Kieskompas: ‘Eigenlijk zou de ChristenUnie de grootste partij van Nederland moeten zijn.’ Waarom liep het dan toch anders? Afgezien van de uitgesproken ‘C’ die seculiere kiezers afschrikt om op de ChristenUnie te stemmen, is de verkiezing

van het Europees Parlement voor veel kiezers een ‘tweederangs’ verkiezing: de opkomst is lager, kiezers kiezen sneller voor partijen aan de uiterste einden van het politiek spectrum en straffen regeringspartijen.¹⁸ De Europa-standpunten van de partij van keuze zijn dus secundair, zelfs bij de verkiezingen voor het Europees Parlement. Ook voor ChristenUnie-kiezers, die zich niet significant onderscheiden van de gemiddelde kiezer als het gaat om Europese integratie, geldt dat hun partijkeuze vaak niet wordt bepaald door de Europa-standpunten van de partij.¹⁹ Dit is wellicht enigszins ontluisterend, maar de electorale volatiliteit biedt ook een hoopvol perspectief dat de unieke christelijk-sociale Europapolitiek van de ChristenUnie bij de volgende verkiezingen voor het Europees Parlement weer op voldoende steun kan rekenen voor minstens één zetel.

Hoe sorteren we hier goed op voor? Er zijn drie routes. Ten eerste, op basis van de gezamenlijke historie is herstel van de samenwerking met de SGP een mogelijkheid. Ten tweede, de ervaring van de ChristenUnie in de christendemocratische EVP biedt voldoende basis om een samenwerking met het CDA te onderzoeken. Voor deze beide opties geldt dat we dan een Rubicon oversteken – de verschillen met de christelijk-sociale uitgangspunten van de ChristenUnie in Europa met zowel de SGP als het CDA moeten niet onderschat worden. De derde optie is om op eigen kracht voor een zetel te gaan. Ik denk dat dat mogelijk is. Ik geloof in een christelijk-sociale Europapolitiek die niet nationale soevereiniteit maar publieke gerechtigheid voorop stelt.